

ضرورت انتشار مقاله علمی از پایان نامه

برای فارغ التحصیلی دانشجوی دکترا

کمیته ارزیابی تحصیلات تکمیلی گروه علوم مهندسی *

فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران

چکیده: چگونگی ارزیابی شرایط فارغ التحصیلی دانشجوی دکتری مهندسی به خصوص در شروع دوره از مراحل حساس برگزاری این دوره‌هاست. این امر با توجه به کمبود کادر متخصص در بسیاری از تخصص ها و با توجه به معضلات فرهنگی و اجتماعی و ترس از عدم صحیح اجرای ضوابط و معیارهای شناخته شده بین المللی مورد اعتراض بسیاری از دست‌اندرکاران این دوره‌هاست. در این خصوص، ضرورت چاپ مقاله به عنوان ساز و کاری نسبتاً مطمئن مورد نظر است و دانشگاه‌ها به تناسب این معیار را پذیرفته‌اند و اعمال می‌کنند. البته، این امر یک درمان موضعی پنداشته می‌شود و این امید وجود دارد که با کسب تجربه و حاکمیت علمی دانشگاه‌ها، به خصوص در سطح تحصیلات تکمیلی، این نوع شرط با ارزیابی صحیح جایگزین شود. در پی نظرخواهی از استادان دست‌اندرکار این دوره ها در تخصص‌های مختلف مهندسی، در حال حاضر ضرورت انتشار یک مقاله در مجلات بین المللی تخصصی از پایان نامه بیش از دفاع نهایی توسط دانشجوی دکترا مورد تأکید همگانی قرار گرفته است و این امر می‌باید به عنوان شرط لازم فارغ التحصیلی در تمام دانشکده‌های فنی و مهندسی اعمال شود.

واژه های کلیدی: آموزش عالی، دوره های دکترا، ارزیابی، ضرورت چاپ مقاله، پایان نامه.

---

* به ترتیب الفبا عبارتند از: محمدرضا اسلامی، ناصر توحیدی، پرویزجبه دار مارالانی، جلال حجازی، غلامحسین دانشی، سعید سهرابپور، مصطفی سهرابپور، جلال الدین شایگان، منصور طاهری، علی کاوه، قدرت الله کرمی، ایرج گودرزنی و محمود یعقوبی

۰۱ مقدمه

درجه دکترا به عنوان عالی‌ترین مدرک علمی دانشگاهی شناخته می‌شود. از یک فرد با درجه دکترا انتظارات زیادی وجود دارد، از جمله اینکه یک چنین فردی باید دارای بینش علمی، قدرت تجزیه و تحلیل و توان تحقیقاتی مطلوب باشد و بر اساس همین بینش، معمولاً مسؤلیت‌های سنگینی نیز به او واگذار می‌شود که باید برای آن آمادگی و توانایی کافی داشته باشد. اکثراً بر این باورند که اعطای این مدرک می‌باید با حساسیت و دقت نظر همراه باشد. چاپ و انتشار مقاله شرط بایسته فارغ‌التحصیلی در دانشگاه‌های پیشرفته دنیا نیست، گرچه چاپ مقاله نشانه بلوغ فکری و تحقیقاتی محسوب می‌شود. در دوره‌های نوپای دکترا در ایران ضرورت چاپ مقاله به عنوان شرطی برای فارغ‌التحصیل شدن در بسیاری از دانشگاه‌های کشور هم اکنون به اجرا در می‌آید. این امر گرچه موافقان بسیار زیادتری دارد، ولی مخالفان سرسختی هم دارد. در این مقاله نظرهای مخالفان و موافقان پس از بررسی آماری آورده می‌شود و سپس با توجه به این نظرها نتیجه‌گیری به عمل می‌آید.

۰۲ بررسی آماری نظرها

در یک پرسشنامه از طرف گروه علوم مهندسی فرهنگستان علوم از استادان دست‌اندرکار دوره‌های دکترا سؤال شده است. به نظر شما آیا در شرایط کنونی برای فارغ‌التحصیلی یک دانشجوی دکترا شرط چاپ مقاله (یا ارائه پذیرش آن) ضرورت دارد؟ پاسخ‌ها به صورت بلی و خیر می‌باشد و در مورد تعداد و محل چاپ مقاله نیز اعلام نظر شده است. علاوه بر آن، اظهار نظرهای مربوط دیگری در این زمینه مطرح شده است که در ادامه این مقاله به آنها اشاره می‌شود.

در جدول ۱ نتایج این نظرخواهی نشان داده شده است. بیش از ۹۰٪ استادان با اعمال ضرورت چاپ مقاله بیش از دفاع نظر مثبت دارند. تنها در صد اندکی مخالف ضرورت این امر می‌باشند. در پاسخ به سؤال دیگر در مورد محل چاپ مقاله، اینکه آیا این محل (و تعداد) در یک مجله علمی تخصصی بین‌المللی یا در مجموعه مقالات یک کنفرانس بین‌المللی تخصصی باشد، لزوم محل چاپ، مجله علمی تخصصی تشخیص داده شده است و در این مورد با درصد بالایی چاپ تنها یک مقاله کافی به نظر می‌رسد. چاپ در مجموعه مقالات کنفرانس‌ها معمولاً دو عدد پیشنهاد شده است، نیمی از پاسخ‌دهندگان لزوم چاپ را در مجموعه مقالات

کنفرانسی به عنوان شرط فارغ التحصیلی نمی پذیرند. تعداد محدودی (۶/۶۷) چاپ در مجموعه مقالات کنفرانس ها را به عنوان شرطی کافی می دانند (جداول (۲) و (۳)).

جدول ۰۱ نظر استادان در مورد ضرورت چاپ مقاله

نوع پاسخ	تعداد پاسخ دهندگان	درصد
بلی	۲۸	۹۳/۳
خیر	۲	۶/۶۷
جمع	۳۰	۱۰۰

جدول ۰۲ نظر استادان در مورد ضرورت چاپ مقاله و تعداد آن در مجله تخصصی

تعداد مقاله	تعداد پاسخ دهندگان	درصد
۱	۲۲	۷۳/۳
۲	۴	۱۳/۳
لزومی ندارد	۴	۱۳/۳
جمع	۳۰	۱۰۰

جدول ۰۳ نظر استادان در مورد ضرورت چاپ مقاله و تعداد آن در مجموعه مقالات کنفرانس ها

تعداد مقاله	تعداد پاسخ دهندگان	درصد
۱	۶	۲۰
۲	۹	۳۰
لزومی ندارد	۱۵	۵۰
جمع	۳۰	۱۰۰

۳. نظرهای مخالفان

- اگر قبول کنیم که دانشگاهی قابلیت آن را دارد که دوره دکترا برای رشته ای را برگزار کند، در این صورت باید قبول کرد که استادان آن هم قابلیت علمی آن را دارند که درمورد یک پایان‌نامه ارزیابی علمی انجام دهند.

- به منظور اطمینان از بالا بودن کیفیت نظام آموزش عالی در مقاطع مختلف تحصیلی، راه‌حل‌های گوناگونی پیشنهاد می‌شود. چنانچه اطمینان از بالا بودن کیفیت آموزشی - پژوهشی دوره دکترا از طریق اطمینان از کیفیت بالای امتحانهای ورودی یا امتحان جامع و همچنین اطمینان از ارائه دروس توسط استادان میرز و همچنین اطمینان از صلاحیت افرادی که در هدایت رساله های دوره دکترا شرکت دارند حاصل شود، ارائه مقاله ضرورت ندارد. چنانچه در اکثر کشورهای دیگر نیز چنین است و به طرق دیگر این اطمینان از کیفیت را احراز می‌کنند.

- تعداد مقالات چندان اهمیتی ندارد، مهم محتوای آنهاست. ممکن است یک مقاله اساسی بیش از ده مقاله معمولی ارزش داشته باشد.

- پایان‌نامه گزارش تحقیق و دستاورد دانشجوی دکتراست و به منظور ثبت این دستاورد و انتقال آن به جامعه علمی به صورت کتابی به دانشگاه ارائه می‌شود که می‌تواند مورد ارزیابی دقیق هیئت ممتحنه قرار گیرد و لزومی به مقاله که معمولاً کوتاه و مختصر است، نیست.

- چاپ مقالات ایرانی اطلاعاتی را به خارج از کشور گسیل می‌دارد.

۴. نظرهای موافقان

- آموزش و تحقیقات امری جهانی است و اجرای آن باید مورد مقایسه قرار گیرد، بنابراین ارزش یک کار تحقیقاتی با قبولی آن دستاورد در معرض دید داوری بین‌المللی محرز می‌شود.

- مدرک دکترا یک شاخص بین‌المللی است، لذا کار دانشجوی دکترا در زمینه مربوط باید توسط متخصص مربوط داوری شود.

- متأسفانه، در ایران ارزیابی پایان‌نامه دکترا به صورت دقیق انجام نمی‌شود، لذا چاپ مقاله در مجلات خارجی به نوعی ارزیابی بین‌المللی بشمار می‌آید.

- یکی از دلایل جالب برای اعتبار تز دکترا قبولی دستاوردهای آن برای چاپ در مجلات معتبر و کنفرانس های بین‌المللی است. ارائه نتایج تحقیقات دانشجوی دکترا در سطح بین‌المللی به جامعیت و اعتبار دانشجو منجر می‌شود و خود او به نقاط ضعف و قوت نیز پی می‌برد و برای اعتلای تحقیقات بیشتر تشویق می‌شود.

- مقررات و قوانین و دستورالعمل دوره‌های دکترا صحیح است، ولی بعضاً نحوه اجرا غلط است.
 - از استنادانی که به صورت مدعو یا داور در جلسات دفاعیه دانشجو شرکت می‌کنند، مشاهده شده است که چنانچه نرمش به خرج ندهند، مجدداً از آنها دعوت به عمل نمی‌آید.
 - متأسفانه تقلب‌های زیادی در پایان نامه‌ها به چشم می‌خورد. البته، این مسئله مختص ایران نیست و حتی در بعضی از کشورهای پیشرفته‌تر نیز این عمل ناپسند به چشم می‌خورد. در ایران بعضاً قبح این عمل کمتر و پتانسیل انجام‌دادن آن بسیار زیادتر است.
 - دانشجو با نوشتن مقاله با ارتباطات بین‌المللی و زبان آن بیشتر آشنا می‌شود.
 - معضل اجتماعی رابطه به‌جای ضابطه به ارزیابی این دوره‌ها هم متأسفانه کشانده شده است. اعضای کمیته پایان‌نامه و داوران به صورت رابطه، دوستی با استاد راهنما انتخساب می‌شوند و براساس تخصص یا حتی صلاحیت انتخاب نمی‌شوند.
 - متأسفانه، سیستم دولتی در ایران مدرک‌گراست و این بر خلاف ارزشیابی بسیاری از کشورهای پیشرفته می‌باشد که در عین احترام به مدرک دانشگاهی، ارزش‌گذاری بر روی پتانسیل فرد گذاشته می‌شود.
 - عده‌ای معتقدند که نیت مسیر ما را مشخص می‌کند. اگر دکترا برای آن تشکیل شود که یک عده‌ای حق‌التدریس یا ارتقای مرتبه کسب کنند، روی نیت غلط کار درست نمی‌توان انجام داد.
 - متأسفانه، قبل از اینکه دوره کارشناسی ارشد را تکمیل کنیم، دوره دکترا را شروع کرده‌ایم. سیستم حق‌التدریس شان استاد را پایین آورد. با یک سیستم آموزش چرتکه‌ای، هم استاد تحقیر شد، هم آموزش و هم تحقیق.
 - شایسته سالاری برقرار نشده است. نیاز به داشتن یک فارغ‌التحصیل خوب بوجود نیامده است. آن‌که با یک درجه بد و از یک دانشگاه سطح پایین فارغ‌التحصیل می‌شود، با آن‌که با یک درجه خوب و از یک دانشگاه خوب فارغ‌التحصیل شده است، فرقی ندارد.

۰۵ کیفیت و ارزیابی نشریات

علاوه بر دلایل مذکور که عموماً به شاخص بین‌المللی بودن، تشویق و اعتباریابی دانشجو، توانایی دانشجو در بیان یک موضوع علمی به زبان بین‌المللی اشاره می‌کند، تعداد زیادی از موافقان چاپ و انتشار مقاله به دلیل شرایط خاص ایران نظیر:

- کمبود استادان باتجربه و عدم آمادگی جمعی برای پذیرش دکترا؛

- کمبود تجهیزات آزمایشگاهی و دقت آزمایش‌ها؛
- ناهماهنگی در دانشگاه‌ها و حتی دانشکده‌های مختلف؛
- مدرک گرایی و تاثیرپذیری آموزش از جذر و مدهای اجتماعی؛
- حاکمیت رابطه به جای ضابطه و تفسیر قوانین برحسب مورد؛
- عدم احاطه کامل استادان راهنما یا امتحان بر مجموعه تحقیقات انجام شده در داخل کشور که به نوعی موجب تکرار کاری، کپی کاری و نظایر آن می‌شود؛ الزام چاپ حداقل یک مقاله در یک نشریه علمی - تخصصی و تحقیقی معتبر جهانی را مورد تأیید قرار می‌دهند. از طرف دیگر، به منظور تقویت نشریات داخلی، تعدادی از پاسخ‌دهندگان، پذیرش حداقل یک مقاله در نشریات بین‌المللی معتبر و انتشار یک مقاله در نشریات ایرانی (به زبان فارسی) را تعادل منطقی و ارزیابی حقیقی در پایان‌نامه‌های دکترا دانسته‌اند.

تعداد نشریات علمی - تخصصی در رشته‌های مختلف بسیار زیاد و متنوع هستند که از نظر علمی و توان دآوری و امکان چاپ، شرایط بسیار متفاوتی دارند. از سوی دیگر، توجه کامل به نشریات بین‌المللی شناخته شده موجب می‌شود، که بسیاری از نتایج تحقیقاتی انجام شده در ایران، قبل از انتشار در ایران و آگاهی دانشگاهیان و صنایع کشور از آن در خارج انتشار یابد و درنهایت، موجب ضعف نشریات داخلی شود.

پاسخ‌دهندگان پرسشنامه به این موضوع نیز توجه کرده و پیشنهادهای مختلفی را ارائه نموده‌اند که از آن جمله می‌توان به پیشنهادهای زیر توجه کرد:

الف) نشریات بین‌المللی معتبر توسط خبرگان رشته‌ها و گرایش‌های مختلف بررسی و در هر رشته حدود ۲۰-۲۵ نشریه معتبر شناسایی و معرفی شوند.

ب) نشریات داخلی معتبر نیز توسط همان خبرگان بررسی و ارزیابی شوند. این نشریات می‌توانند به دو صورت بین‌المللی و ایران طبقه بندی و معرفی شوند.

پ) با توجه به شرایط خاص کنفرانس‌های بین‌المللی یا کنفرانس‌ها و سمینارهای داخلی، چاپ و ارائه مقاله در این کنفرانس‌ها نمی‌تواند معیار بین‌المللی بودن و اعتبار را تثبیت کند.

۶ نتیجه‌گیری و پیشنهادها:

کمیته ارزیابی تحصیلات تکمیلی فرهنگستان علوم؛ گروه علوم مهندسی باتوجه به بررسی پاسخ‌نامه‌ها، بحث‌ها و سگالش‌های انجام شده در بین اعضای کمیته و با تکیه بر پیشنهاد های اکثر پاسخ‌دهندگان پرسشنامه پیشنهادهای زیر را ارائه می‌کند [۲ تا ۴]:

۱. با توجه به نظر اکثر پاسخ دهندگان در شرایط کنونی ایران، انتشار حداقل یک مقاله در نشریات بین المللی معتبر تخصصی به عنوان شرط ضروری و لازم برای فارغ التحصیلی دانشجویان دکترا تأیید و اعمال شود. در این مورد با توجه به آنکه زمان انتشار در یک مجله بین المللی ممکن است با تأخیر زمانی انجام شود که با سنوات تحصیلی دوره دکترا مطابقت نداشته نباشد، پذیرش قطعی و غیرمشروط یک مقاله را می توان جایگزین انتشار کرد.
  ۲. به منظور تقویت نشریات داخلی، انتشار حداقل یک مقاله در نشریات تخصصی معتبر داخلی با درجه علمی از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری نیز باید به عنوان شرط لازم دوم مورد نظر قرار گیرد.
  ۳. استادان با تجربه و خیرگان رشته های مختلف بنا بر دعوت شورای برنامه ریزی یا شاخه های فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی در یک نشست، نشریات بین المللی معتبر جهانی و داخلی را شناسایی و به دانشگاه ها معرفی کنند.
  ۴. چاپ مقاله در مجموعه مقالات کنفرانس های بین المللی یا داخلی می تواند ضرایب تشویقی داشته باشد، ولی در هر حال نمی تواند جایگزین شرط لازم برای انتشار در نشریات بین المللی یا داخلی معتبر باشد.
- در خاتمه این مقاله باید اشاره کرد که چنانچه دوره های دکترا از انسجام کامل برخوردار باشند و هیئت های تصویب کننده پروژه ها و هیئت های ممتحنه از میان استادان میرز انتخاب شود و با حل مسائل جنبی موجود در آموزش عالی بتوان در لزوم انتشار مقاله تجدید نظر کرد، تقریباً همه موافقان اذعان دارند که اعمال شرط چاپ مقاله معلول علت های دیگر است. این امر از آنجا نتیجه می شود که بسیاری از مخالفان این نظر هم اعمال آن را در شرایط فعلی تجویز می کنند. امید است با رفع کمبود و کاستی ها و کجروی ها ضرورت این شرط از بین برود.

مراجع

۱. گزارش سوم پروژه ارزیابی دوره های دکترای مهندسی فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۰.
۲. جلال حجازی، «آسیب شناسی آموزش عالی ایران»، *مجله آموزش مهندسی ایران*، جلد اول، شماره ۳، صفحه ۱۳۵-۱۲۱، ۱۳۷۸.
۳. جلال الدین شایگان، «نقش پژوهش در توسعه فن آوری»، *مطالعه موردی، مجله آموزش مهندسی ایران*، جلد ۱، شماره ۳، صفحه ۱۲۷-۱۱۱، ۱۳۷۸.

۶۴ ضرورت انتشار مقاله علمی از پایان نامه برای فارغ التحصیلان دانشجوی دکترا

۴۰ ابوالحسن وفایی، «تحصیلات تکمیلی در ایران، راهبردها و راهکارها»، مجله شریف، شماره ۱۶، صفحه ۲۰-۲۵، ۱۳۷۸.